

Философи, шашин судлал-ХІV

**ШАШНЫ ТҮҮХЧ НЭРТ ЭРДЭМТЭН MIRCEA ELIADE-ГИЙН НАМТАР, ТҮҮНИЙ
ШАШИН СУДЛАЛЫН ҮЗЭЛ ОНОЛ, БҮТЭЭЛИЙН ТУХАЙД**

С.Дэмбэрэл (Докторант)

МУИС. НШУС

Шашин Судлалын тэнхим

Түлхүүр үг: Мирчеа Елиаде, шашны түүх, шашин судлал, домогзүй, ариун ба эгэл ертөнц, “Мөнхөд буцах” онол

Гол утга: Мирчеа Елиаде(1907-1986) нь шашин судлалын түүхэнд өөрийн “Шашны үзэл санааны түүх”, “Домог ба бодит байдал”, “Мөнхөд буцахын домог”, “Домог, зан үйл, бэлэгдэл”, “Шашны эх үүслийг олох эрэлд” зэрэг бүтээлүүдээрээ танигдсан ХХ зууны алдартай шашны түүхч, домогзүйч эрдэмтэн юм. Тэрээр дэлхийн шашинуудад байдаг үндсэн элементүүд болох хорио цээр, зан үйл, бэлэг тэмдэг, домог, чөтгөр болон бурхан тэнгэрийн ойлголтуудыг харьцуулан судалж, хүн төрөлхтөний түүхэнд анх шашин шүтлэг, итгэл бишрэл үүсэх үеийг ариун домогийн үе хэмээх нэрлэж, аливаа шашны зан үйл нь сүсэгтнүүдийг оюун санааны хувьд энэхүү ариун үед буцаан аваачдаг гэсэн үзэл онолыг шашин судлалд дэвшүүлсэн байдаг. Түүний үзлээр шашны аливаа бэлэгдэл нь цаанаа шашны ариун үйл болох ариусал, гэгээрэл, эв нэгдэл, үржил хөгжил, оюун санааны хүч чадал олохыг бэлэгддэг ажээ.

М.Елиаде нь шашныг социологи, психологи, антропологи, хэл шинжлэл болон урлагаар бүрэн төгс тайлбарлах боломжгүй, харин тэдгээр шинжлэх ухааны салбараас гадна шашныг өөрийнх нь нэр томъёо, үзэл онол, гаргалгаагаар нэмж тайлбарлах хэрэгтэй гэсэн үзэл онолыг дэвшүүлсэн байдаг.

Шашны түүхч, зохиолч, гүн ухаанч, Чикагогийн их сургуулийн профессор Mircea Eliade нь 1907 оны 3 сарын 13-нд Румыны Бухарест хотноо төржээ. Тэрээр шашны түүхэн үүсэл гарлын тухай чадварлаг тайлбарлаж, өнөөгийн шашин судлалын тулгуур ойлголт, ухагдахуунуудыг үндэслэсэн шашин судлаач юм. Амьдралын эхний жилүүддээ Румыны үндэсний үзэлтэн, гүн ухаанч, сэтгүүлч Нае Ионуску-д шавь орж эрдмийн эх гараагаа эхэлж, удалгүй алдартай сэтгүүлч, нийтлэлч болжээ. Тэрээр мөн Румынээс Англи болон Португалд суух соёлын атташегаар томилогдож байжээ. 1930 оны үед Мирчеа Елиадэ “Төмөр хамгаалагч” хэмээх үндэсний үзэлт эврэйн эсрэг үйл ажиллагаа явуулдаг улс төрийн байгууллагыг дэмждэг байжээ. Дэлхийн 2-р дайны дараа түүний улс төрийн үйл ажиллагаа болон хэт барууны үзэл нь ихэд шүүмлэлд өртөж байжээ.

Тэрээр өөрийн төрөлхийн сод ухааны ачаар Франц, Герман, Итали, Англи хэлээр чөлөөтэй ярьдаг төдийгүй Хебрею, Перси, Санскрит хэлээр шашны эх сурвалж бичгийг уншиж ойлгодог байсан.

М.Елиаде 1925-1928 онд Румыны Бухарест хотын их сургуулийн Философийн факультетед орж суралцан, орчин үеийн Италийн гүн ухаанч Томасса Кампанеллагийн бүтээлд судалгаа шинжилгээ хийж, Бакалаврын дипломаа амжилттай хамгаалан гүн ухаанч мэргэжил эзэмшжээ. Тэрээр сургуулиа төгсөөд Италид очин эрдэмтэн Папани, болон Жүзэппе Туччи нартай хамтран судалгаа, эрдэм шинжилгээний ажил хийж байжээ.

1928 онд тэрээр Европын эрдэмтдийн Дорно дахины судалгааны ажлыг дэмжих тэтгэлэгт хамрагдан Энэтхэгийн Калькуттагийн Их сургуульд очиж суралцан, Энэтхэгийн нэрт эрдэмтэн Сурендранат Дашгуптагаар²⁵² “Энэтхэгийн Философийн түүх” хэмээх 5 боть зохиолоороо алдаршсан| Санскрит болон Энэтхэгийн гүн ухааны олон сургуулиудын үзэл онолын суурийг заалгасан байдаг.

М.Елиаде Энэтхэгт сурч байхдаа Махатма Гандийн улс төрийн үйл ажиллагаа, хүч үл хэрэглэх үзэл санааг сонирхон судалж түүний үзэл баримтлалыг дагах болжээ. 1933 онд М.Елиаде Йогийн дасгалын зарчим, түүний гүн ухааны талаар эрдэмийн ажил бичиж философийн докторын зэрэг хамгаалжээ. Хожим нь тэрээр өөрийн докторын зэрэг горилсон “Йоги: Мөнх ба Эрх чөлөө” бүтээлээ англи хэлээр хэвлүүлжээ.

1945 онд Румынд коммунист нам засгийн эрх барих болсоноор М.Елиаде улс төрийн орогнол хүсэн Францад дүрвэн гарсан байна.

1970 –аад оны үед Америкийн Чикагогийн их сургуулийн Шашин Судлалын танхимд уригдан багшилж байжээ.

Тэрээр шашин судлалын талаархи судалгааны гол бүтээлүүдээ Бөө мөргөл, Йогийн чиглэлээр бичиж, “Мөнхөд буцах” гэсэн онолыг шашин судлалд дэвшүүлж гаргасан байдаг. М.Елиадегийн үзэл санаа болоод судалгаанд европын эрдэмтэд Рудолф Отто, Герардус ван де Леею, Нае Инуску нар ихээхэн нөлөө үзүүлсэн байна.

М.Елиаде нь мөн домог зүйн судалгаанд үлэмж их хувь нэмэр оруулсаныг нь үнэлэн домогзүйч Роберт Елвууд түүнийг орчин үеийн нэрт домогзүйч Жозеф Кампвел, Карл Юнг-тэй эн зэрэгцэхүйц эрдэмтэн хэмээн дүгнэжээ. Түүний шинжлэх ухаанд оруулсан хувь нэмэрийг нь үнэлэн 1990 онд Румынд коммунист дэглэм нуран унасны дараа Румыны Шинжлэх Ухааны Академийн жинхэнэ гишүүнээр сонгосон байна.

Елиаде нь “Шашны эх үүслийг олох эрэлд”, “Шашны үзэл санааны түүхийн” гурван дэвтэр бүтээлүүдээ эртний Монголчуудын шашин шүтлэг болох тэнгэр шүтлэг²⁵², бөө

²⁵² *Mircea Eliade, A History of Religious Ideas, vol 3, University of Chicago Press, Chicago, USA, 1988, p 3*

мөргөл²⁵³, буддын шашны²⁵⁴ үзэл онол, зан үйлийн утга учир, бэлгэдэл зүйг товч тодорхой дурдсан байдаг.

Түүний шашин судлал, шашны түүх, домогзүйн талаар бичсэн зохиол бүтээлийг дурдвал: “Шашны үзэл санааны түүх”, “Домог ба бодит байдал”, “Мөнхөд буцахын домог”, “Домог, Зан үйл, Бэлэгдэл”, “Шашны эх үүслийг олох эрэлд”, “Хөрөг зураг ба Бэлэгдэл” гэх мэт олон тооны бүтээлүүдийг дурдаж болно.

Дээрхи бүтээлүүддээ тэрээр шашин судлалын судалгаанд ахиц гарахуйц олон шинэлэг үзэл санаа, онолыг дэвшүүлэн тавьсаныг доор дурдвал:

Түүний ариун гэгээлэг тэнгэр бурхадын үзэгдэл нь шашины үндэс суурийг тавьж, хүний бодит мэдлэг ухамсарыг ариун²⁵⁵ ба ариун бус [ертөнцийн], орон зай ба цаг хугацаанд хуваахад чухал нөлөөтэйг баталжээ.

Түүний шашин судлалын түүхэнд оруулсан нөлөө бүхий онол нь “Мөнх буцах” бөгөөд тэр нь шашны итгэл, сүсэг бишрэлийн үүднээс эртний домогийн үед буцаж тэр үед болж байсан үйл явдлыг танин мэдэх гэсэн ойлголт юм.

Мирчеа Элиадегийн бас нэгэн дэвшүүлсэн санаа нь балар эртний ертөнцийн үзлээр бол аливаа юмс үзэгдэл, объектийн хүч чадал нь түүний эх үүсвэрт нь орших ба аливаа объект, ургамал, амьтаны эх үүслийг танин мэдсэнээр [тэдгээр дээр тулгуурлан] ид шидийн хүч чадлыг²⁵⁶ олж болдог. Аливаа зүйлийн эх үүслийг эрхэндээ оруулах нь, түүнийг мөн эрхэндээ оруулж буй хэрэг. Тэрээр энэхүү санаагаа дүгнэж хэлэхдээ: “Аливаа зүйлийн эх үүсэл ба хүч чадал нь ижил болсон тохиолдолд, тухайн зүйл өөрийн мөн чанар, хүч чадлаараа онцгойрон үзэгдэнэ” хэмээжээ. Ариун гэгээнтэн, тэнгэр бурхад балар эртний домогийн үед үзэгдэн оршиж байсан учраас уламжлалт сэтгэлгээтэй хүнд энэ үе нь аливаа юмны мөн чанар, үнэ цэнийн үндэс суурь тавигдсан үе болно.

Аливаа юмс үзэгдлийн хүч чадал нь эх үүсэлдээ байдаг гэх түүний онолоор бүхэл ертөнцийн хүч чадал нь мөн адил дэлхий ертөнц үүсэн бий болох үе буюу оршин тогтнох үетэй холбоотой гэж үзнэ. Хэрэв ариун гэгээн тэнгэр бурхад аливаа юмсын бүх зүй тогтол, харилцан үйлчлэл, хөдөлгөөн, уялдаа холбоог домогийн үед үндэслэн буй болгосон гэж үзвэл энэ үе нь яах аргагүй бүх эрхэм нандин чанарыг агуулсан ариун цаг үе [Sacred time] юм.

²⁵³ Mircea Eliade, *A History of Religious Ideas*, vol 3, University of Chicago Press, Chicago, USA, 1988, p 11-22

²⁵⁴ Mircea Eliade, *A History of Religious Ideas*, vol 2, University of Chicago Press, Chicago, USA, 1988, p 72-107

²⁵⁵ Ариун гэдэг нь Бурхан, тэнгэрүүд, түүхэн домогт өвөг дээдэс ба ертөнцийн байгуулалыг буй болгосон бусад гэгээлэг бодгалийг хэлнэ. Ариун гэгээнтнүүд нь ертөнцөд төгс төгөлдөр үлгэр загварын жишээ болж үзэгдэнэ. Бүх шашныг үндэслэгчид нь ертөнцийн шашингүй амьдралын эсрэг ариун нандин болоод шашны амьдралыг өөрсдийн арга замаар үлгэрлэн үзүүлдэг. Түүний онолоор эгэл ертөнцийн ариун бус цаг хугацаа ба эртний домогийн ариун цаг хугацаа гэж байна. Мерча Элиадегийн үзлээр домогийн өгүүлж буй эрин цаг нь орчин үеийн хүний ойлгодог энгийн цаг хугацаа ба түүхэн цаг хугацаанаас өөр байна. Домогийн эртний ариун цаг хугацаанд гэгээнтнүүд манай ертөнцөд залран ертөнцийг бүтээн амьдрал бэлэглэсэн гэж үзнэ. Энэ нь уламжлалт сүсэг бишрэлтнүүдийн хувьд хамгийн үнэ цэнэтэй, эрхэм ариун цаг хугацаа юм

²⁵⁶ *Patterns in Comparative Religion*, University of Nebraska Press, USA, 1996, p 19

Хүний амьдрал нь эрт домогийн үед буй болсон үйл явдлыг үргэлжлүүлэх эрхэм нандин, үнэ цэнэтэй үүрэгтэй.

Ихэнх шашинд ариун бурхад заларсан балар эртний домогийн үеийг ариун үе хэмээн хүндэтгэн үздэг байна. Мирчеа Елиадегийн үзлээр эртний уламжлалт шашин шүтлэгтэй хүнд нэгдүгээрт: Аливаа юмсын зөвхөн эхний үзэгдэл нь эрхэм, үнэ цэнэтэй, хоёрдугаарт: Зөвхөн ариун нь үнэ цэнэтэй, гуравдугаарт: Зөвхөн ариун зүйлийн эхний үзэгдэл нь үнэ цэнэтэй ажээ. Тэрээр цааш нь тодорхойлохдоо: “балар эрт цагийн хүмүүс ертөнцийн эхлэлийг сонирхохоос бус...өөрт нь юу тохиолдох нь тийм ч чухал бус, бусад нь түүнд дуртай байх, ирээдүй хойчид юу болох нь төдий л сонин биш байсан”²⁵⁷ гэжээ. Тиймээс эртний уламжлалт шашин шүтлэгт хүмүүс “Ертөнцийн эхлэлийг дурсан санаж” эртний домогийн ариун үед очихийг хүсдэг. Эртний уламжлалт шашин шүтлэгтэй хүнд ариун үеийн аж амьдрал нь илүү үнэ цэнэтэй байдаг.

Үүнтэй холбогдуулан домог болоод шашины зан үйл, ёслол нь аливаа сүсэгтэн хүнийг эртний домогийн ариун үед аваачдаг хэмээн Мирчеа Елиаде тайлбарлажээ.

Эртний бурхад болоод домогийн баатруудын үйл хэргийг жишээ болгон дагах, тэдний үйл хэргийг дурсан санах нь эртний уламжлалт шашин шүтлэгт хүний хувьд өөрийгөө ертөнцийн амьдралаас холдуулан “аугаа их ариун домогийн” цаг үед дахин оруулж байгаа хэрэг юм. Тиймд домог болон шашины зан үйл нь эртний домогийн ариун цаг үед аваачих зөөвөрлөгч хөсөг болдог.

Сүсэгтэн хүн аливаа домог болон шашны зан үйлийг дагаснаар түүнийг ариун цаг үетэй нь холбон өгч тухайн хүний амьдралыг үнэ цэнэтэй болгоно. Энэхүү үйл явдлыг тайлбарлахдаа жишээ болгож судлаач маань сүмд явдаг сүсэгтэн олон сургаал номлол анхлан зохиогдсон ариун цаг үед буцаж очдог гэжээ.

“Сүм нь сүсэгтнүүдийг оюун санааны хөлөг онгоцонд суулган орчин үеийн их хотын эх захгүй шуугиант амьдрал, цаг үеээс түр боловч таслан хоромхон зуурын чөлөө өгч тэднийг Есүс Христийн амьдарч байсан түүхэн үе, өөрийн номлолоо түгээн, ертөнцийг хайраараа гийгүүлэн байсан, мөн үхээд дахин амилсан цаг үед хүргэдэг”²⁵⁸ хэмээн тэрээр өөрийн “Ариун ертөнц ба эгэл ертөнц” бүтээлдээ дурджээ.

Судлаач өөрийн судалгааны бүтээлүүддээ “мөнхөд буцах” онолоо тайлбарлахдаа хүн төрөлхтөний оюун санаанд эртнээс оршиж ирсэн “Цагийн давтамж ба эргэх хүрд”-ний ойлголтыг ашигласан байдаг. Олон шашинд зан үйлийн давтамж нь жилийн аль нэгэн үед болсон эртний домогт үйл явдалтай холбоотойгоор явагддаг бөгөөд тухайн жилийг эртний домогийн цаг үеийн давтамж, үргэлжлэл нь болгодог байна. Тэрээр жишээ болгож

²⁵⁷ *Patterns in Comparative Religion, University of Nebraska Press, USA, 1996, p 24*

²⁵⁸ *The Sacred and the profane, University of Nebraska Press, USA, 1996, p 6*

Австралийн уугуул иргэд жил бүр эртний омогийн шүтээн онгод нь ертөнц дэлхийг бүтээснийг дурсан “Хүслийн үе”²⁵⁹ буюу ариун цаг үеийг тэмдэглэдэг тухай дурджээ.

Амьтан ургамалыг балар эрт цагт ер бусын шидтэн бүтээсэн бөгөөд түүнийг шашны зан үйлээр дахин бүтээдэг байна. Аборгинчууд Кимберлей хадний сүг зургийг тэдний өвөг дээдэс зурсан гэж үзээд түүний бүтээлч хүчийг сэргээхийн тулд хадны сүг зургийг дахин сэргээн зурах зан үйл хийдэг байна. Тэр нь анх домогийн эрин үе буюу ертөнцийн эхлэлийн үед бүтээгдсэн гэж үздэг.

Мөн шинэ жилийн баярын ёслол нь ертөнцийн домогт эхлэлийг бэлгэддэг гэж тэрээр бүтээлдээ дүгнэж бичжээ. Шинэ жил нь ертөнцийн эхлэл болно. Аливаа шашны номлолд дэлхий ба түүн дээр оршин байгаа юмс үргэлж өөрчлөгдөн, шинэчлэгдэх байх ёстой хэмээх үзэх нь “Шинэ жил” гэсэн ухагдахууныг гаргасан гэж судлаач дүгнэсэн байдаг.

Хүний бүтээлч байдлыг тэрээр шашин судлын үүднээс авч үзэхдээ өөрийнх нь дэвшүүлсэн “Мөнхөд буцах” онол нь хүний бүтээлч байдлыг үгүйсгээгүй хэмээсэн байдаг. Мөнхөд буцах онол нь аливаа шашны сүсэгтэн хүнийг мөрөөдөл хүсэл зорилго, тэмүүлэлгүй, зогсонги, ирээдүйгээ хардаггүй болгодог гэсэн хэрэг бус. Гэхдээ түүний дэвшүүлсэн онол нь соёлын эрс хөдөлгөөнт өөрчлөлт рүү сүсэгтэнийг хөтөлдөггүй гэдэг шүүмжийг судлаач хүлээн зөвшөөрдөггүй. Тэрээр ертөнцийн түүхийн аль ч үед өөрчлөгдөөгүй нэг ч угсаатан, үндэстэн байдаггүй хэмээсэн байдаг.

Эртний уламжлалт шүтлэгтэй улс орнууд өөрсдийн газар нутгийг тэлж шинэ бүс нутаг колончилж, шинэ багаж техник, технологи нэвтрүүлж байсан ч тэдний оюун санаанд “Мөнх буцах” үзэл хэвээрээ байсан гэж судлаач дурджээ.

Гайхамшигт нээлт бүтээлийн хажуугаар эртний уламжлалт шүтлэгтэй хүмүүсийн мэдэж байсан домогийн баатруудын үйл хэрэг, гавъяа нь тэднийг далайн их аялалд гарч шинэ тив, газар орныг нээхэд хэзээ ч зогсоож байгаагүй. Домогийг баатруудын үлгэр жишээг дагах нь тэдний хувьд нэр төрийн хэрэг байлаа. Елиадегийн үзлээр сүсэгтэн хүмүүсийн бүтээлч байдал нь хязгааргүй, учир нь домогийн баатруудын хүч чадал, сайн үйл хэрэг нь хэзээ ч мартагдашгүй, дуусашгүй юм.

Аливаа уламжлалт шүтлэгтэй хүн ямар нэг бодлогогүй үр дагавар муу үйл хэргээс зайлсхийх, үнэ цэнэгүй болоод ариун нандин бус зүйлээс хол байхыг хичээдэг. Мирчеа Елиаде орчин үеийн хүмүүсийн гуниг зовлонгийн гол шалтгаан нь домогийн хүмүүжүүлэх, ёс суртахууны үзэл санааг үгүйсгэн, үр дагаварыг нь харалгүй үйл хийх, түүхэн цаг үеийг үгүйсгэх хэмээн тодорхойлжээ.

²⁵⁹ *The Quest History and Meaning in Religion, The University of Chicago Press, USA, 1984, p 86*

Түүнийг бүтээлийг судлаач, шүүмжлэгч Даниель Дуйбусон, антропологч Алисе Кехое, Ж. Эс Кирк нар нь “түүнийг судалгаандаа өөрийн үндэсний үзлийг хэт баримтласан, эмпирик судалгаа дулимаг хийсэн, өөр өөр соёлын хэв шинжийг нөгөө соёлд хамааруулан судалсан зэрэг алдаа гаргасан”²⁶⁰ хэмээн үздэг. Жишээ нь түүний “Мөнхөд буцах” онол нь Австралийн Аборгичуудын итгэл бишрэлд батлагдахаас биш Америкийн уугуул Индианчууд болоод Эртний Грекийн шүтлэгт батлагддаггүй.

М.Елиадегийн бүтээл туурвилын гол үзэл санаа, “мөнх буцах”, “ариун” хэмээх нэр томъёонуудыг хэрэглэсэн шашин судлалын талаархи онолыг нь ажиглан дүгнэхэд түүнийг христийн шашны далд онолч (crypto-theologian), эртний шашин-шүтлэг бишрэлийг хамгаалагч үзэлтэн, христийн шашны онолыг бусад шашны онолоос дээгүүр үздэг эрдэмтэн судлаач байжээ хэмээн хэлж болох бөгөөд шашны нийгэмд гүйцэтгэх үнэ цэнийг бууруулж дүгнэдэг Зигмунд Фрейд, Карл Маркс болон Эмиль Дюркхейм нарын онолоос түүний онол ялгаатай юм.

Тэрээр шашныг социологи, психологи, антропологи, эдийн засаг, хэл шинжлэл болон урлагийн талаас нь бүрэн дүүрэн тайлбарлах боломжгүй, харин тэдгээр шинжлэх ухааны салбаруудаас гадна шашны өөрийнх нь үзэл онол, нэр томъёо, гаргалгааг шашин судлалд хэрэглэх ёстой гэж үзжээ.

НОМ ЗҮЙ:

1. Mircea Eliade, *Patterns in Comparative Religion*, University of Nebraska Press, USA, 1996
2. Mircea Eliade, *The Quest History and Meaning in Religion*, University of Chicago Press, Chicago, USA, 1984
3. Mircea Eliade, *Myth and Reality*
4. Mircea Eliade, *The Myth of the Eternal Return*
5. Mircea Eliade, *A History of Religious Ideas*, volume 1, University of Chicago Press, Chicago, USA, 1988
6. Mircea Eliade, *A History of Religious Ideas*, vol 2, University of Chicago Press, Chicago, USA, 1988
7. Mircea Eliade, *A History of Religious Ideas*, vol 3, University of Chicago Press, Chicago, USA, 1988

Бусад эх сурвалж:

²⁶⁰ www.wikipedia.org, *Biography and works of Mircea Eliade*

www.wikipedia.org

www.google.com

ABSTRACT

Mircea Eliade (1907-1986) was well known scholar on academic study of religion during the twentieth century. His research studies focused on history of religion and complexity of cross-cultural religious elements such as taboo, ritual, symbol, myth, demon and god. He used the terms of the hierophany, eternal return, the sacred and the profane broadly and interpreted profoundly in his works. He thought religion cannot be explained adequately by means of sociology, anthropology, psychology, linguistics and art; it should be explained also by its own terms and religious experience. Significance of his theory on religion was different from the reductionistic theories of Freud, Marx and Durkheim.